

„...minden ugyanott történik velünk...”

Podhoránszky Milán beszélgetése Hizsnyai Zoltánnal
(első rész)

– *Gömöri származású vagy, Rimaszombatban születél. Mit jelent számodra a szülővárosod?*

– Igen, végül is valóban a rimaszombati kórházban láttam meg a napvilágot, de kis híján úgy jártam, mint Blaha Lujza, akit vándorszínész anyja Losoncról jövet egy városzéli házban hozott a világra.

Volt azért néhány különbség.

Először is, a velem várandós édesanyám Rimaszécs felől közelítette meg a járási székhelyet, és nem is ekhós szekéren, hanem mentőkocsival. Viszont a negyedszáz kilométeres útszakasznak a nagy részén útjavítási munkálatok folytak, és a folyamatos rázkódás benem idő előtt olyan érzést keltett, hogy jelenésem van. Egy szó mint száz, már a végszó elhangzása előtt kikandikáltam a szuffiták mögül, és végül a szülészetben léptem ugyan színre teljes terjedelmemben, de a lengőajtó még mozgásban volt mögöttünk, amikor újból kicsapódott, hogy egy nővére kikiáltta a folyosón rekedt apámnak, hogy: egészséges fiú!

Vagyis, tagadhatatlanul Batyiban születtem, de nem rimaszombatinak. A szülőfalu Rimaszécs, a szülővárosomnak pedig inkább Kassát tartom, ott lett belőlem ugyanis városi ember.

– *Milyennek érezted még Kassa előtt, kamaszként azt a világot, amibe beleszülettél? Mi volt számodra vállalható abból az életvitelből, és min kellett már fiatalon változtatnod?*

– Amibe beleszületik az ember, azzal nagymértékig azonosul. Később, kamaszkorában pedig megpróbál minden készen kapottat elutasítani. Csakhogy amivel korábban azonosult, az akkorra, amikor az elutasítási fázisba kerül, már annyira a sajátjává válik, hogy jószívrivel nem is érzékeli. Nem ismeri az öntőformát, a világot, amelyben él, mert nem képes felülnézetből szemlélni azt. Így aztán ekkor még csak csupa mellékes, külsőséges dolog kerül elutasításra. Mondjuk, felvesz az ember egy új modort, mint egy divatos ruhát. A nagy változás akkor kezdődik el, amikor új közegbe kerül. Én már tizenöt évesen Kassára kerültem, így esetemben ez a két stádium részben fedte egymást. Változtam külsőségekben is, de a mélyebb lelki folyamatok is hamar megindultak. Számomra a közvetlenség, a nyitottság, a derű volt az, ami Dél-Gömör atmoszférájából leginkább hiányzott. Ezt sürgősen pótolnom kellett. Az energikus merészség, a csavaros észjárás, a kreativitás becsülete viszont olyan értékeknek tűntek már az

eltávolodásom kezdetekor is, amelyeket viszont mindenképpen szerettem volna megőrizni.

– *Milyen a viszonyod most a szülőföldedhez, a természeti tájhoz?*

– Ha a szülőföldjéről kérdezik a művész-embert, leggyakrabban buja természeti képekkel fest szellemi környezetrajtot, a természeti táj fölidézésével utal szülőföldjével kialakított szellemi viszonyának jellegére, ami természetesen az én-mítosz szerves része, s mint ilyen, tulajdonképpen a belső tájak kozmikus szféráig kavargó vízióinak kivetítése a natúrára, annak egy – az önképhez hasonlóan fokozottan sajátosságként tálalt – szegmensére. A vágyak, a szellemi irányultságok, a választott művészi ideálok, sőt ideológiák öltének itt testet a tájban. Soha nem hallottam még olyat, hogy valaki, aki önképének megfogalmazása-kreációja során egyáltalán él a természetszimbolikával, úgy nyilatkozott volna: annak a tájnak a képe (hangulata, metafizikai kisugárzása), ahol születtem, idegen lelki alkotomtól. Pedig hát nyilvánvaló, hogy a táj, a szülőföld – ami, persze, lehet akár egy fővárosi kerület is – vizuális képe vagy spirituális princípiuma nem lehet akkora hatással a mégoly szenzibilis individuumra sem, hogy egész folytonosan változó (!) személyisége annak rendezőelve szerint formálódjon. Misztifikációról van tehát szó. Vagy mondjuk így: a költői képzelet empátikus kicsapongásáról.

A tájjal azonosulni vagy a tájat azonosítani önképemmel – számomra ez elfogadhatatlan: felületes és rég elnyűtt beszédhelyzetet jelentene. Ugyanez vonatkozik a szokásokra, a viselkedésmintákra, a szociális környezetre.

A mégoly rafináltan újrafogalmazott sztereotípiák felvállalhatóságát is tagadom tehát. Az általánosságokból nem lehet érvényes önképet kreálni. Minden viszonylagos. Az egyénre vonatkoztatva ez a relativitás majdnem mindig speciális, hiszen a hatás-ellenhatás függvényében, az individuum szellemi-érzéki téridejében konstituálódik. Ami ebben a mélységesen relatív „szülőföld-egyéni lelki alkat” konstellációban általános érvényű – tehát a fölöttes kulturális alakzatok szempontjából szinguláris jelenség az adott szellemi territóriumhoz tartozó egyének kommunikációjában –, az maga is fokozottan viszonylagos, ám keresztül-kasul determinált s ugyanakkor megállás nélkül változó dolog kell hogy legyen. Ez az egymásnak ellentmondó tapasztalatokból évszázadok során egymásra rétegződött, bámulatos kohéziójú paradoxonok láncreakciója révén burjánzó, folytonosan át- meg átszűrőzött kód-rendszer: a nyelv. Nem a táj nyelve, hanem a tájnyelv. A táj metakommunikatív üzeneteit is erre a nyelvre fordítom le. S egyedül így, ebbe a tájnyelvbe ágyazottan válhat a táj szülőföldemmé. A szavak, a mondatszerkezetek, a sajátos kiejtés, a részben ezek hatása alatt álló gondolkodásmód evokálja a táj szellemi képét – a szülőföldet, ahol idegenben töltött hosszú évtizedek után is megdobban a szív.

Mondhatnám hát én is, nagy sóhajtások közepette: Gömör. No de hát melyik Gömör? Az emlékeimben élő vagy a valóságos? A képzeletemből mindig újabb és újabb belső tartalmakat magára öltve elősorjázó, az átlényegített, a szimbólumértékű vagy a hazalátogatásaim során ezekkel a szülőföld-képekkel konfrontálódó Gömör? Ez sem egyszerű kérdés. Még szerencse, hogy nem szükséges sem választ adni, sem választani. Mindez együtt van jelen. És így van ez jól.

– *És legalább az emlékképeid szétválaszthatók? Azokban elkülöníthetőek az ellentétek vagy megbonthatatlan ambivalens tömböt képeznek azok is?*

– Mi, európaiak, Hérakleitosz villám-hasonlata óta tudjuk, hogy sötétség nélkül nincs világosság, a rossz nélkül identifikálhatatlan a jó. Később a keresztény mitológiába is belépnek a bukott angyalok, s az ő révükön színre lép a Gonosz mint az istenség kontra-

punktja... Azt tehát pontosan lehet tudni, mi az, ami átfénylik a téren és az időn. De ez a fény sötétbe ágyazott. Igen mély sötétbe. Ezért olyan fényes ez a világosság. Éppen a kontraszt miatt. Megkísérlem ezeket az ellentéteket egy rövid térbeli-képi-hangulati szituációs gyakorlatban bemutatni.

Délre, a magyar határ felé, a som-, boróka- és csipkebokrokkal benőtt agyagdombok, a Somos, ahol egy augusztus végi késő délutánon, még valamikor a hatvanas években, somszedés közben megszületett édesapám társszerzőségével első versem. A Kárpátok utolsó földteraszán elnyúló két tornyú falu, az alatta kanyargó Rimával, majd kelet felé haladva a Berekkal és a Balog, távolabb a Sajó torkolatával. A számos holtág, a víz fölé hajló hatalmas fűzfák, a martokon fölfutó szederbokrok között cikázó óriás szitakötők. Nyugat felől, ahová akkor még a mi új kertünk is kihordott, a Szamáros patakot övező, sással, náddal benőtt lapály, gyerekkori csatározásaink leggyakoribb helyszíne. Északról az Akasztóhegy és a Balog-völgy fölött acélkéken derengő Alacsony-Tátra. A szomszédos csízi, cakói, görnyői, martonfali, harmaci halastavak. Az Alsó- és Felsőhóstya, a Lyuk, a Kis sor és a Nagy sor, a Kertalja, a Szeles és a Széplány utca, ahová a nagyszüleim udvara is kihord és ahol valamikor a hatvanas évek elején építkezni kezdtünk. A Vasút utcában álló régi ház udvarán a terebélyes eperfa, alatta a moha borította tizenkét méter mély kerekes kút; a cikornyás díszítésű ámbitus; az utcára és a vasútra néző négy magas ablak; a vasút túloldalán álló elhagyatott gőzmalomra nyíló konyhaablak. A vándorműhelyét biciklisaroglyán szállító drótos tót tört magyarságú monoton kurjongatása, a nagy szakállú sakter, aki a vonatra menet nálunk helyezi letétbe ormótlanul nagy békebeli kerékpárját, s akivel alkalmasint nagyanyám is le-levágot egy-egy csirkét, libát. Vasárnap reggel nagyapám az udvar közepére helyezett fejőszéken ülve, lábszáron szétgombolt bricseszben, kalapban, a karjára húzva fényesíti a csizmát a misére. Szikár anyai dédanyám közelik a rakodó közepén tornyosuló hatalmas akác alatt, kötényében a kacsáknak tépett csalánnal vagy a vasútparton gyűjtött sóskával. Vesszőkosarában hol csipkebogyó, hol meg csiperke gomba... Aztán a megroggyant tűzfalon az elhagyatott galambdúc, a téglaközből előbújó lódarazsak, az elburjanzott lugas, gyerekkori emlékeim szétválaszthatatlanul egymásba gabalyodó dzsungelé – de ez már egy későbbi kép, a kihalt, elárvult porta idejéből való. Állok a fűvel felvert, lejtős udvaron, újdonsült kassai lakos. Csupán lakos. Lakos, nem polgár. De azért már inkább kassai. Felsűvít a hideg tátrai szél, belekap göndör, korai deresedésre hajlamos hajamba; árnyak libbennek ki a roskatag zugokból. Egy vonat alá ugrott öngyilkos letépett fején a kígúvad, véres szemgolyó, mellette újságpapírral letakart halom; meglebbenti a szél a címoldal mosolygós Dubček-portróját, alatta szétmarcangolt végtagok, belső szervek roncsai, húscsapatok, legyek. A pótkocsi alá esett kerékpáros gyerek vézna, kitekert combú szelleme. A bugylibicskás bizalmatlanság, a mindig robbanásra kész spannung, a neurotikus zárkózottság, a bizalomhiány, a gyanú, az örökös balsejtelem atmoszférája. A szilvórium és a trágyalé szagkevercse. Baltával, körfűrészszel szándékosan levágot ujjak, a fűrészfogak mentén dióbélként szétváló agyvelő. Öklök és gög, gránittömbbé ivott májak, kútmély szemüregéből kivillanó szemek, beretvaéles pillantások. Agydaganatban elhunyt padtársam; a január eleji temetés, ahol az osztály nevében, torkomban öklömnyi gombóccal, én mondom a búcsúbeszédet. Sírmélyi hangok, valami föld alól visszhangzó állati szűkölés; az elborult elméjű szomszédasszony nyöszörgése a kerekes kút mélyéről. Kilátástalanság és elviselhetetlen feszültség...

Idill és dili. Így él bennem Gömör. És, persze, így él bennem más is, csak éppen az arányok különböznek, és Kassa, majd Pozsony felé haladva egyre gyengébbek már a kontrasztok.

– *Ez így eléggé ambivalens, nemde?*

– Hát így eléggé... De máskor meg másként rakom össze. Nem a kontrasztokra helyezem a hangsúlyt, vagy csak az egyik felét: a fényt vagy a fény sötét öntőformáját ecsetelem. Utóbbiak Malevics-utánérzések.

Ezek persze párhuzamos narratívák bennem, és mindig csak az interpretáció során dől el, hogy éppen miként vetitem őket egymásra. De ezek, bármennyire szimbolikusak is, azért mégiscsak csupán történetek. A legfontosabb, legmaradandóbb lélekállapotokhoz nem tartozik történet. Vázzok egy példát.

A Rima meredek martja alatt úszkálók csendesen, a vízen lebegő pihe-puha bolyhok százai között, fejem körül szitakötők lebegnek. Ennyi.

Van azonban folytatása is. Ez a közelmúltban történik. Nem folyóban, hanem tóban úszom. Egy elég nagy tóban, a part felé. Libegő bolyhok, szitakötők, mint rég, csak a tér nagyobbodott meg. És nem vagyok benne magam. Már ketten vagyok. Az egyik, aki visszaérzi azt a meghatározó gyermekkori felérzést, és azonosul akkori önmagával, a másik pedig, aki az emlékből fakadó lelki tapasztalatot elegyíti a jelen állapotában igen intenzíven megélt hasonló eseménnyel.

A legerősebb élmények szinte mindig ilyen eseménytelenek, időtlenek és zártak.

– *Ez tömény miszticizmus, tudsz róla?*

– Persze. Na és akkor?!

– *Ezt csak azért jegyzem meg, mert a verseidet vagy a gyomor örömeit gyakran tematizáló publicisztikádat kissé felületesen olvasva sokan azt képzelhetik rólad, hogy te a test, a matéria felől szemléled a világot. Hogy te egy hedonista vagy.*

– És igazuk is van!

– *Mások meg, más írásaidat olvasva, inkább a lelki tartalmak, a belső történések szenvedélyes feltárójának látnak...*

– Hát nekik is igazuk van!

– *Nem összeegyezzhetetlen ez?*

– De nem ám! Sőt, nemcsak hogy összeegyeztethető, hanem egyenesen szétválaszthatatlan. Hiszen minden ugyanott történik velünk, minden képzetünk, minden szenvedésünk, élvezetünk a koponyacsontunk oltalmában lázasan dolgozó kvantumszámítógépben képződik meg. A testek és a testünk ideája ugyanúgy, mint a lelkünk és gyötrelmeink, fájdalmaink vagy gyönyörérzetünk képzete. Teljesen természetes tehát, hogy ezek hatnak egymásra, hogy lényegében egymásból következnek. Ha képtelenek lennének elképzelni a testünket, a nem létező test lehetséges válaszreakciói közül a lelkünk se tudná kiválasztani az ad hoc preferáltat. Nem fájna az ütés, de a lelki fájdalom vagy a stressz se váltana ki például vérnyomás-emelkedést. Vérnyomásunk se lenne, ha nem lenne rendesen elképzelve a testünk.

– *Ha már szóba hoztam a gyomor örömeit, mesélj egy kicsit gyermekkoroed ízvilágáról.*

– Bevallom, nem tartoztam a rosszul evő, végletesen válogatós gyerekek népes családjába, ami persze korántsem jelenti azt, hogy például a hideg meggylevésre vagy a töklotyóra húszéves korom előtt akár egyszer is ráfanyalodtam volna. És nem jelenti azt sem, hogy a nagyétkű hamburger-gyerekek mozgásszegény életét éltem, vagy hogy akár a legcsekélyebb mértékben is meglátszott volna rajtam az egy ültő helyben

elpusztított másfél vetet krumplis derelye vagy a cukros lével meglocsolt töméntelen mákos guba. A mozgás volt az életem, és sokszor az életem is mozgás közben fogyasztottam el. Szinte látom magam, ahogy a friss házi vajjal jó vastagon megkent, paradicsommal, paprikával gazdagon megrakott, ropogós héjú, hatalmas kenyérszeletet két kézzel szájamhoz igazítva – mint vadászó bennszülöttek a fúvócsót –, a Vasút utca kátyúit kerülgetve haladok Diamant márkájú kerékpáron. Egyébként ez a korai BMX-ekről koppintott keletnémet járgány nem csupán az otthonról hozott élelem mozgás közbeni jóízű elfogyasztását tette lehetővé, hanem a külső forrásokból történő élelembeszerzést is: a legális gyűjtögetést és a szigorúan tiltott zabrálást, amelyek nélkül egyetlen gyerek sincs meg, függetlenül attól, hogy jómódú vagy szerényebb anyagi körülmények között élő családban nő-e fel. A saját szerzeménynek ugyanis nemcsak az eszmei értéke nagyobb a falusi srácok szemében, hanem sok esetben valamiképp még a zamata is tökéletesebb.

A falunkból kivezető három autótút mentén gyümölcsfák sorakoztak. Mi, gyerekek, persze pontosan tudtuk, mikor és hol érik be a cseresznye, az alma és a szilva. Ha kedvünk szottyant, máris bringára kaptunk, és a pillanatnyi gusztusunk szerint választottuk meg az útirányt, aztán részben a fán, részben nyeregben ülve (néha az útór elöl menekülve) tömtük degeszre a gyomrunkat. A gyümölcskóstoló az úgynevezett „kertelés”, vagyis a gyümölcsöskertek járása révén is megjárható volt. Ez általában nagyobb lebukási veszéllyel járt, viszont a rizikóval egyenes arányban növekedett a szerzemény élvezeti értéke. Egyébként e kockázatos portyák során megszerzett gyümölcsök kivétel nélkül a saját kertjeinkben is megtermettek, de hát az én időmben a kényelmes megoldásokat még csupán a depresszióra hajlamos, visszahúzódó gyerekek részesítették előnyben.

A másik nagy szezonjellegű zabrálási hullám a dinnyeérés idején vette kezdetét. Ha híre ment, hogy valamelyik környékbeli téeszben jóféle cukordinnye vár a szüretelőkre, rögvest biciklire kaptunk, hogy felderítsük a terepet. A csósz lóvátételének legegyszerűbb módja az volt, hogy egy kisebb csapat a dinnyeföld túlsó végén kamuból akcióba lépett, és maga felé csalta a görbebottal hadonászó egy szál nyugdíjas őrszemet. De voltak kifinomultabb technikák is. Az egyik helyen például éveken keresztül elkövették azt a műhibát, hogy egy dombháton természetettek dinnyét. A domb tetején állt a csószbódé. Csapatba verődve szépen, illedelmesen felkaptattunk a csószbódéhoz, és valami apróért vettünk egy öklömnyi sárgadinnyét. Aztán lefelé menet a dinnyék övezte szűk ösvényen... No, hát, tudod, úgy van az, hogy ha nem akar is, bizony, időnként megbotlik az ember – és félrelép. Rá a dinnyeszárra. A dinnye meg – már ha jó érett, és egy ilyen „véletlen” félrelépés is elegendő számára, hogy engedjen a gravitációnak –, hát a dinnye meg, nézd már, gurul lefelé (a csószbódé felől nem is igen látni), bele egyenest a parcella végi magas fűbe. Ahol aztán már csak össze kell gyűjteni, és a dinnyehalmot tábornützként körbeülve szép komótosan, sorjában mindet beteperni. Mit mondjak, volt úgy, hogy egy-egy ilyen lakomát követően a biciklit szégyenszemre kénytelenek voltunk tolni hazafelé menet, mert a tömérdek létől nem hajlott a derék, meg aztán arra a két vizelés közötti néhány percre amúgy se lett volna érdemes felkapaszkodni a nyeregbe.

A Rima, a Balog, valamint a környező patakok, halastavak és mocsarak élővilága is sok kitűnő csemegét kínált a süvölvények számára. Ha például valami igazán különlegesre szottyant kedvem, kikerekeztem a Balog-partra, ahol éveken át rejtegettem egy fél pár öreg bőrkesztyűt, amellyel a rácsimpaszkodó rákot a kézsérülés veszélye nélkül tudtam kidobni a padmalyból a partra. Gyakran egy kevés újságpapírba csomagolt só és őrölt paprika is lapult a zsebemben, hogy a nyársra tűzött, parázson pirítgatott zsákmány izomrostjait megízeshíthessem.

A halat, amely természetesen szintén szerepelt az étlapon, minden elképzelhető módon megfogtuk, csak éppen arra az egyre nem emlékszem, hogy valaha is horgászbott lett volna a kezemben. A legnagyobb fogásomba azonban a rimaszombati cukorgyár is besegített, ahonnan az egyik őszön állítólag valami kábító hatású szert engedtek a Rimába. A harcsa – egy kapitális példány – a meredek agyagmart egy vízbe omlott darabján akadt fenn, onnan segítettük ki barátommal a szárazra, aztán két oldalról a kopolyúiba nyúlva, nagy büszkén húztuk hazafelé, hogy a családi konyha számára felajánljuk, de az lett a vége, hogy miután alaposan kidicsekedtem vele magamat, dédanyám jó mélyen eltemette a ganajba.

Nemegyszer megkóstoltam a békacombot is, mondhatom, kitűnő. Akkor még a kertünk alatt csordogált a Szamáros, volt alapanyag bőven. Egyszer több tucat békával állítottam haza, a trikóm alatt hoztam valamennyit, és ahogy nagy igyekezetemben megbottoltam az udvaron, kicsúszott a kezemből a trikó marokra fogott alja, a békák meg persze szétugráltak, bevették magukat a buja növényzet közé, az árnyékos helyekre, és estelente olyan kuruttyolásban törtek ki, hogy szüleim, két nagy taslit helyezve kilátásba, felszólítottak, fogdossam őket össze. Én azonban úgy döntöttem, elegánsabb módszerrel állítom vissza a természeti egyensúlyt. Fogtam a patakparti lópban egy siklót, és azt is szabadon eresztettem az udvaron. Nem tudom, az organikus világlátásom kipattintotta szikrának volt-e köszönhető, a békák mindenesetre nemsokára szétszéledtek.

Az idő tájt történhetett az is, hogy egy ódon kalendáriumból a vadkacsa- és a varjúfogás legegyszerűbb módszereivel is megismerkedtem. A következőképpen történik. A vadkacsák, szárccsák, mindenféle vízi szárnyasok békésen úszkálnak a tavon, amott meg, nincs ebben semmi furcsa, egy jókora tököt hoz a víz, van rajta valami lyuk is. A tök lassan, de szívósan közeledik, aztán az egyik kacsa, zutty, a vízbe merül, de nem ám úgy, mintha vadászni indulna, hanem mintha örvény szippantaná a mélybe. A tökben persze egy másik tök: a fejed, az örvény pedig a kezed, amellyel a víz alá rántod. A varjúfogás még egyszerűbb. Csak egy amolyan varjúcsőr-forma papírkúp kell hozzá, azt elég belülről csirizzel kikenni, valami kevés magot szórni az aljára, és leszűrni valahol a szántásba. Jön a varjú, ki akarja csippenteni a magot, de a papírcsapda a csőrére ragad, eltakarja a szemét is. Csak botladozik, szerencsétlenkedik, forog körbe-körbe. Egyszerűen csak be kell gyűjteni. Különbösen levesnek nem is rossz. Mindkét módszer ki van próbálva, csak ajánlani tudom minden ínyencnek.

És akkor az erdei és mezei gyümölcsökről: málnáról, somról, szamócáról, sóskáról, papsajtról, csipkéről és áfonyáról, a gombákról: az előkelő, húsos szárú szepéről, a szapora csiperkéről, a ropogós lila pereszkeréről, a nyálkás kalapú potypinkáról, a nyersen is ehető galambgombáról, a borsikafűvel bedörgölt, tűzbe dobott forró békasón megpirított ózlábgombáról, no meg a fészekfosztogatásról: a nyers madártojás kihörpintésének mennyei élvezetéről még nem is szóltam...

– *Még mindig milyen gazdagon él benned Gömör... És az iskolás évek? Beszélj kicsit az iskoláról is. Hogyan kezdődött, miként folytatódott?*

– Amikor több mint fél évszázaddal ezelőtt elkezdtem megismerkedni a betűvetés tudományával, állt még a régi rimaszécsi iskola épülete. Terebélyes gesztenyefák bólogattak előtte, és árnyjátékuk rávetült a fehérre meszelt falakra, a krétával telirótt fekete táblára és a sötétzöld iskolapadokra.

Ki sem nézni belőlem, pedig úgy esett, hogy már ötéves koromban belekóstoltam az iskolába járásba. Szülőfalumnak az a része ugyanis, ahol laktunk, ezerkilencszázhatvan-négy szeptember elsején játszótársként számon tartható gyerekek tekintetében majdnem

teljesen kiürült. A srácok, de még a nagy copfos kislányok is szinte kivétel nélkül beültek az oskolapadba, és csak délután szállingóztak hazafelé, kissé fennhéjázón, ám érdekesítő híreket hozva a betűvetés mágikus mesterségéről.

Óvoda volt ugyan a faluban, jártam is oda vagy két hónapot, mára azonban csupán a kényszerű délutáni alvás méltatlanságának szomorú emléke, egy erősen megolvadt hatalmas hóember szörnyű rémalakja és a szomszédos református lelkészlak fehérre meszelt tűzfalán vibráló sejtelmes napszentületi fények maradtak meg belőle. Édesanyám akkor még háztartásbeli volt, de szükség esetén első és második világháborús hadiözveggy dédanyám és nagyanyám is el tudta látni felügyeletemet, nem kellett okvetlenül leadni, mint valami csomagot a poggyászmegőrzőbe. Én meg több utcabeli társammal egyetemben – finoman szólva – nem erőltettem az óvodába járást, inkább a kertben kardoztunk vagy pókhálás padlásokon kutattunk kincsek után.

Csak hát amikor már nem volt kívül megosztanom ezt a különösebb kötelmek nélküli felhőtlen szabadságot, magam is menni akartam a szomszéd gyerekekkel. Így aztán édesanyám közbenjárására beülhettem azoknak a zöld padoknak az egyikébe. Otthon felmálháztak elemózsiával, pantallót adtak rám, és elindítottak az államilag szervezett ismeretszerzés rögzös útján. Leghátul helyeztek el az osztályban, és nem volt még füzetem. A kedves, idős tanító néni fehér papírlapot helyezett elém és színes ceruzákat, hogy rajzolgatással foglaljam el magam.

Megpróbáltam körberajzolni a gesztenyelevelek árnyékát, de azok folyton elmozdultak. Elkezdtem hát körmölni a betűket én is. Megtanultam írni, olvasni. A tanév vége felé már Arany János Toldiját betűzgettem édesanyám gazdagon illusztrált, jegyzetekkel is ellátott horthysta olvasókönyvéből, és mikorra hivatalosan is első osztályos lettem, már fejből fújtam az első tizenkét éneket. Így aztán bőven maradt időm a gesztenyelevelek árnyékának kecses lengedezését szemlélni.

Szép volt ez az árnyjáték akkor is, teljesen elvarázsolt, de igazán tüneményesnek így, vaskos fél évszázad távolából visszatekintve látom. Az anyatermészet ritmusára segített ráhangolódnom, ahogy az olvasás az emberi természet rejtelmeit kezdte feltárni előttem. Az utóbb említett rejtelmek megismerésében talán sikerült valamelyest előbbre jutnom az idők során, de hogy önmagamhoz sohasem sikerült közelebb kerülnöm, mint akkor, ott, a gesztenyelevelek árnyékának imbolygását figyelve a zöld iskolapadban, az egészen bizonyos. Soha nem voltam boldogabb. Ha azt a ritmust sikerülne még egyszer az életben olyan pontosan és mélyen átéreznem, a betűkkel telirótt papírlapok százezreiből merített minden tudást, a megismerés minden részeredményét vígan odadobnám érte.

Igen ám, csak hogy ha nem járom be ezt a betűkkel övezett hosszú utat, talán visszatekintve sem ismertem volna fel a gyermeki tisztaságban, gondtalanságban, a természet ritmusában rejlő felhőtlen boldogságot. És akkor most a föntiekből leszűrt tanulságot sem tudnám továbbadni, miszerint: nem tehetünk mást, be kell barangolnunk a megismerés útvesztőit, végig kell járnunk a betűk kacskaringós útját, mert csak onnan visszatekintve láthatjuk meg legboldogabb önmagunkat. A legigazabb – és a legigazibb valónkat.

És, sajnos, az azon túli világot. A ránk kényszerített, nem kért kötelmekkel rogyásig rakott külső világot, amelyben már korántsem csupán a gesztenyelevelek árnyai lengedeznek.

Bizony, a tábla felett még Novotny elnök portréja függött, mozgalmi gyermekdalokból sem volt hiány, és persze az „elvtársnő” megszólítás is kötelező lett volna, de faluhelyen nem vették azt olyan szigorúan, én meg ötéves önkéntesként különben is különleges státuszt élveztem, nem kérdezgettek, s ha holmi beleszólásokkal nem zavartam az órát, hagytak rajzolgatni, elmélázni, amúgy fél füllel odafigyelni is.

Teljes joggal hihettem tehát, hogy a továbbiakban is nyugodtan elmélázhatok. Ezért hát amíg csak iskolába jártam, természetesen olybá vettem a dolgot: különleges státuszt élvezek, aminek okán a hallgatag kívülállás eszméjét, valljuk meg, még akkor is nagy előszeretettel ápolgattam, amikor már a megszólalás sem lett volna haszontalan dolog. Egyszóval úgy gondoltam, csak részlegesen érvényesek reám a tanintézetek vasszabályai, méltázgathatok kedvemre – és különben sem szükséges mindennap teljes menetfelszereléssel megjelenem a becsengetés előtt. Igaz, a „nulladik” osztályban kialakult – és fokozatosan világgépem alappillérvé sűrűsödő – számos tévhitem közül ezen utóbbi csak később, a szülői háztól távolabbra álló kassai ipariskolában nyilvánulhatott meg a maga teljességében.

Az általános iskolában mindennek ellenére még az úgynevezett jó tanulók közé soroltak, de magam sem tudtam igazán, mivel szolgáltam rá erre a minősítésre, hiszen aktivitásom a legalacsonyabb követelmények szerint sem lehetett minden tekintetben kielégítő. Habár kétségtelen, hogy már akkor is olyan értelmes ábrázatot tudtam vágni, mint ha nem is csak pusztán az adott tananyag megértése, hanem a kérdéskör filozófiai háttere és a lehetséges megoldások kozmikus kihatásainak vizsgálata kötné le a figyelmemet.

Úgy istenigazából csupán egyszer kaptak rajta, ebben a rajtakapásban sem maradtam azonban egyedül, majdnem az egész osztály egyszerre szégyenült meg, így a felelősség és a lelkiismeret-furdalás is szépen eloszlott közöttünk, ráadásul a lebuktatás módszere adatvédelmi szempontból sem volt egészen korrekt. Negyedik vége felé történt az eset. Közvetlenül az után, hogy egy feleltetés során kiderült, a szorzótábla ismerete korántsem olyan biztos és magától értetődő számunkra, mint ahogyan az a negyedik évfolyam felében joggal elvárható lenne. A legtöbben nemcsak hogy álmunkból felriadva nem vágunk rá rögvést az „ötvenhatot” a „nyolcszor hétre”, hanem még teljes szellemi készségi állapotban sem voltunk képesek elfogadható intervallumban megbirkózni a feladattal. A tanító – ravasz, pökhendi, lópokróc madorú negyvenes elvtárs – ördögi ötlettel rukkolt elő. Másnap egy nagy ívlámpás magnetofonnal állított be az osztályba, komótosan elhelyezte a katedra sarkán a mikrofont, és egyenként mindnyájunkat kihívott felelni a szorzótáblából. Aztán ezt a felvételt – különösen a szórványos makogással meg-megtört csendeket – gunyoros mosollyal lejátszotta a szülői értekezleten. Végül is a botrányon kívül édeskeveset ért el vele. Mit mondjak, nekem az „ötvenhatról” még ma sem a „nyolcszor hét” jut eszembe.

Mindez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy semmi iránt sem támadt fel bennem az érdeklődés. Épp ellenkezőleg. Szinte minden érdekelt. Még a matematikától sem sikerült teljesen elidegeníteni – sőt, voltak időszakok, amikor kifejezetten élveztem –, mert szerencsére a továbbiakban jobbára kiváló matematikatanárim voltak. Az irodalomtanárimra sem panaszkodhatok, csak hát ebben a diszciplínában mindig volt valamennyi főrom, és ahogy telt-múlt az idő, egyre kevésbé tudtak valamivel meglepni, meg aztán különösen az irodalom esetében zavart, amikor „anyag”-ként jelent meg az órákon.

Kérdés azonban, mennyiben segített hozzá mai gondolkodásmódom kialakulásához az iskola, s hogy mely szellemi közeget nevezhetem valójában alma materemnek. Sohasem érdekelt ugyanis a formális tudás – az átfogó rendszerekbe nem foglalt, lexikális logikára felfűzött adatok és a szórszálhasogató részletek. Az iskola pedig, sajnos, épp ezeket erőlteti. Nemcsak hogy nem tanít meg önállóan gondolkodni és felülnézetből látni, ha saját gondolataid vannak, még rossz néven is veszi, és tüzzel-vassal próbál visszaterelni a tudálékos semmitmondás langymeleg aklába. Velem nem ment sokra.

Mivel láttam, hogy az összefüggésrendszerekbe és kreativitásba ágyazott ismeretszerző stratégia, amiben titkon mindig is utaztam, hamar idegrángást okoz – és nem csu-

pán a pedagógusok többségének arcán, hanem az eminens biflázóként is –, különleges státuszba képzeltem magamat. Ha nagyon muszáj volt, elültem ott csendben. Mivel úgy láttam, nemigen számít, mit gondolok, engem sem érdekelt, mit gondolnak rólam. Ráadásul akkor még olyan barátokat sem találtam, akikkel mindezt megbeszélhetem volna, vagy akikkel az engem lázba hozó témákról tartalmas eszmecserét folytathatok. E tekintetben tehát sokáig magányos voltam.

– *Ha jól értem, valójában porosz hagyományokra visszavezethető oktatáskultúránkat kárhoztadod. Te mit változtatnál az alap és középszintű oktatáson?*

– Hogy közben azért az élettörténetemmel is haladjunk, kicsit távolabbról kezdem...

Az én időmben faluhelyen úgy tartották, azok a diákok jelentkeznek gimnáziumba, akik még nem tudják, mik szeretnének lenni. Az érettebb, céltudatosabb kamaszok a különféle szakiskolák közül választanak. Én természetesen alapvető kötelességemnek éreztem, hogy ezt a látszattapasztalatokra alapozott és igencsak ingatag igazságot a saját példával cáfoljam: jelentkeztem a kassai ipari gépészeti szakára.

Persze a fönti egyszerű népi bölcsesség általános érvénye az én váratlan iparista szerepvállalásom nélkül is könnyűszerrel kikezdhető. Mert hát ugyan miféle szakközépbe jelentkezzenek például azok a fölöttébb céltudatos fiatalok, akik az orvosi, a jogi vagy a csillagászati pályát ambicionálják?! Bizony, számukra sem igazán adódódik más lehetőség, mint hogy a középszintet egy általános műveltséget nyújtó gimnáziumban bekkeljék ki.

Hogy a gépszerkesztés és üzemeltetés megnevezésű tantárgyban keservesen szerzett szerény ismereteimet miként kamatoztatom íróként, az, ugye, az én dolgom. Én végül is azt kaptam, amire befizettem. Nehezen megválaszolható kérdés azonban az, hogy egy leendő fül-orr-gégész számára mért kötelező elmélyedni az integrálszámítás, a majdani valóperes ügyvédnek a kémiai reakciók vagy a jövőendő csillagásznak a rovarcsaládfák rejtelmeiben. Merthogy a gimnáziumi tananyag ilyen fura árukapcsolások hosszú láncolata.

A szakiskola értelme, hogy sokkal kisebb mértékben tukmál olyan ismereteket, amelyre az adott szakterületen semmi szükség nincs. A gimnázium pedig az általános alapműveltség megszerzésének elősegítésére lenne hivatott. Mindenből egy keveset. Épp csak annyit, hogy korunk leendő értelmiségijének legyen valami elképzelése arról is, amibe nem kívánja beleásni magát. Persze, a felkínált ismeretskálát oly módon lenne célszerű bemutatni, hogy egy-egy tárgy legalább az arra hivatottak érdeklődését felkeltse. Hogy a szaktudásból nyújtott kóstoló jó kedvcsináló legyen. Egy kis matika, egy kis kémia, egy kis biológia stb. Hát ha valamelyik meghozza az étvágyat. A magolásra épülő, csontkonzervatív érdektelenséggel, vagyis szakszerűtlenül előadott és megkövetelt tárgyak a legtöbb diáknak eleve émgelygést okoznak, s csak a legstréberebb, legszemtelenebb, következésképp legtehetségtelenebb eminens biflázógépek számára jelentenek vasszorgalommal bekebelezhető tápot. Amelytől aztán sokkal vastosabbak és számosabbak lesznek a jelesek. Ez persze csak lufi. Az igazi, vagyis a használható tudáshoz semmi köze nincs.

Sajnos, úgy tapasztalom, se a kreatitásnak, se az erre épülő ismeretátadásnak nincs nagy ázsioja nálunk. Ezen kéne sürgősen változtatni. Ezt azonban nem elég didaktikailag elhinteni a tanítóképzőkben, sokkal fontosabb, hogy nagy presztízsűvé kéne tenni a tanári hivatást, hogy a legtehetségesebb diákok is fantáziát lássanak benne. Ők majd megalakítják a maguk tanítási módszertanát. Ez természetesen jelentős anyagi ráfordítást igényel – és sok-sok időt követel. Egy másik fontos teendő, hogy a tanárok adminisztrációs feladatait a minimálisra kéne csökkenteni, és persze a tananyag mennyiségéből is jócskán le lehetne faragni a minőség javára. Következésképp az óraszám, a tanítási idő is meg-

kurtítható lenne. Legfeljebb napi négy-öt tanórát gondolok igazán effektívnek. Így aztán a tanároknak is több idejük jutna ismereteik frissítésére, a művelődésre és a pihenésre.

– És mi hozta el a változást, hol találtad meg azt a szellemi közeget, amely minden tekintetben inspirált?

– A szülővárosomban, Kassán... Ámde Kassa nem egyszerűen csak városi emberré formált át lassacskán, ha pusztán ennyit tudott volna kihozni belőlem, szellemi gyökérezetem tárgyalása során szóra sem lenne érdemes. Kassa, úgy érzem, polgárává is avatott. Részesévé – hívőjévé és hírvívőjévé tett annak a termékeny mítosznak, amely talán minden mítoszok közül a legvalóságosabb. Józan mértéktartás jellemzi, mint azt a hajdani kassai polgárságot, amely nem valami történelmi gyorstalpalón avanszált erre a rangra, hanem évszázadok szenvedélyes munkája révén halmozta fel azt az irdatlan szellemi és erkölcsi tőkét, amely a köréje szőtt mítosznak az aranyfedezetét képezi.

Pedig az a Kassa, amelyikben annak idején ráéreztem a polgári értékek és magatartás mibenlétére, már távolról sem az a Kassa volt, amely például Márai Sándorból vagy később, az impériumváltást követően, Sziklay Lászlóból polgárt faragott. Én már csak egy elnagyolt faragványa vagyok a polgárnak. Olyan faragvány azonban, amelyen a részletek kidolgozatlanok ugyan, de a főbb vonások mégiscsak az ősi mintát követik, s amelybe valahol hátul, egy nehezen hozzáférhető mélyedésbe – mintha csak valami vonós hangszerbe – a lelket azért nem mulasztották el akkurátusan beleékelni. Valószínűleg ebből a lelkületből származik az az igény, hogy önszorgalomból az alkotó eredeti szándékához méltón kerekítsem le ezt a hevenyészett faragványt.

Harmincöt éve már, hogy elkerültem Kassáról, ennyi idő alatt rengeteg új hatás éri az embert, annyi új tapasztalat rétegződik egymásra, hogy súlyuk alatt akár egy csecsemő is felnőtté válhat, és mégis, én azóta is ennek az értékközpontú kassai mítosznak a jegyében barkácsolgatok magamon. Mindeközben igyekszem folyvást szem előtt tartani, ami e kötöttségből evidenciaként következik, s amit a hajdani bölcs kassaiak sem tévesztettek soha szem elől, nevezetesen, hogy polgári közegben – szemben a feudális és kispolgári gondolkodásmóddal – nem a társadalmi pozícióval járó rang kötelez, hanem épp fordítva: az egyén csupán a legjobb tudása szerint folyamatosan teljesített kötelezettségek révén tehet szert rangra és méltóságra. Vagyis megbecsülésre és – önbecsülésre. Mondom, polgári közegben! (Ezt farigcsálás közben ma már szükséges, jobb híján, magunk köré képzelni.)

Kassai polgárokról beszélek, vagyis az öntudatos, művelt és toleráns polgár eszményi képéről, nem az etalonnak megfelelő konkrét személyekről tehát, hanem egy hajdanvolt s mára javarészt felmorzsolódott társadalmi réteg értékviszonyítási támpontjairól, arról a mércéről, melyet saját fennkölt ideáljaihoz szabott. Térségünkben már ez is kuriózum. Nem mintha a főnti értékek nem lennének jelen. Jelen vannak azok, csupán csak a rendjük, a viszonyrendszerük bomlott meg, és a vezéreszme hígult fel a felismerhetetlenségig. Így aztán aki túlzottan öntudatos, az valószínűleg nem eléggé művelt és még kevésbé toleráns, aki pedig túlságosan toleráns, az hasztalanul művelt: nem számít eléggé öntudatosnak – ellentétben a műveletlen intoleránssal. És így tovább...

Kassai polgárokról beszélek, de találkoztam-e, érintkeztem-e én kassai polgárokkal?! És egyáltalán: a hetvenes évek közepén, amikor a gömöri sebesvonattal a városba érkeztem, voltak-e még Kassán polgárok? Létezhetett-e egy fennkölt eszmeiség a vaskohók árnyékában?

Bizonyára éltek még akkortájt jó néhányan azok közül, akik zsigereikben őrizték a hagyományt. Úgy emlékszem, hetvennégy szeptemberében, egy vasárnapi misét köve-

tően pillantottam meg őket először. Sétapálcával, napernyővel, gomblyukukban virággal, furcsa alakú, tollakkal ékített kalapokban haladtak végig a Fő utcán. A Lenin utcán. És amikor a Kovács vagy a Mészáros utca irányába letértek, szemmel láthatólag nem az egyre szebb jövő irányába húztak el; a múlt felé baktattak, a feledésre kárhoztatott és megtagadott évszázadok nyelték magukba őket.

Az én kassai éveimben ők már elmenőben voltak, de amit őseik létrehoztak, s amit még maguk is képviseltek, a szellemiség, az valamilyen rejtélyes kapilláris csatornákon átszivárgott az egyre fényesebb, ám mindegyre gyorsabb ütemben távolodó jövő felé terelgetett tömegek kollektív tudattalanjába. És a hely szelleme sokakat megfertőzött az

Írisznyomatok, kiállításfotó, Zereda alkotótábor, 2015, Nyárádszereda

olyan jövevények közül is, amelyen én voltam. Persze, ez idő tájt Kassán is volt már egy tekintélyes lerakat abból a mocskból, amit a proletárdiktatúra világszerte felhalmozott, de az aljasság- és butasághegyek árnyékában makacsul tartotta magát valami a régi reflexekből is. Például Kassa akkor és később is toleráns város hírében állt, amire büszkének lehetett lenni, mégpedig nemzetiségtől függetlenül.

Az én kassai karrierem az ipariskola gépészeti szakán kezdődött ezerkilencszázhetvennégy szeptemberében és a vasgyár hármashatvan számú kokszolójának tetején fejeződött be valamikor nyolcvanöt lelegején. Szokványos gépészkarrier, mondhatnánk, ha a közbeeső tíz és fél évben ez-az nem történik velem. Márpedig történt – még hozzá sorsom további alakulásának szempontjából sokkal meghatározóbb dolgok, mint az említett helyszíneken.

– *Mennyire volt elfogadható számodra a műszaki világ, amivel az ipariban találkoztál?*

– Édesapám mellett azért már a középiskola előtt is kijártam gépészetből néhány előkészítő évfolyamot. A technika világa tehát egyáltalán nem volt számomra idegen, és akár milyen furcsán hangzik is egy ilyen magamfajta poétától, ma sem az. Van abban valami, hogy az ember megtervez egy szerkezetet, aztán nekiáll, és az előszámítások alapján megcsinálja. És a dolog működik! A különböző lakásainkban, házainkban magamnak is jó pár technikai jellegű problémát sikerült megoldanom, ami jó érzéssel töltött el. És még relaxációnak sem volt rossz.

Írisznyomatok, kiállításfotó, Zereda alkotótábor kiállítása, 2019 Marosvásárhely

Más kérdés, hogy Kassán mégis igen hamar rá kellett jönnöm, hogy sajnos képtelen lennék az életemet a megfogható dolgok jól átlátható, rendezett világában leélni. Az emberi titkok foglalkoztattak, a létezés látszólagos káosza, a psziché rejtelmei, a történelem ellentmondásai, a bölcelet. Ebből következően aztán azokat a tanáraitam értékeltem igazán nagyra, akiket szenvedélyesen érdekel a tárgyuk, de akik azért messze túllátnak a tolmércén és a lemérhetetlen dolgokhoz is van valamiféle belső etalonjuk. Az akkor már nyugdíjas korú, legendás Putankó Emil filozófus jut eszembe, aki polgári nevelés órán, aminek amolyan kommunista vegyes felvágottnak kellett volna lennie, a görög filozófiáról adott elő.

– *Évekig a Szép Szó kisszínpad egyik frontembere voltál. Milyen előzmények után jutottál el a gépszerszerkezéstől a színpad világhoz?*

– Még az első osztály legelején történt... Tizenöt évesen nincs még kialakult jövőképe az embernek. Nekem legalábbis nem volt. Az iskolát csak ugródeszkának tekintettem, ürügynek, hogy saját felelősségemre mindenfélét kipróbálhassak. Már szeptemberben beállítottam egy edzőterembe, ahol jobbra a testépítők, balra a súlyemelők izzadtak az vashengerek alatt. Napokig kerülgettem az épületet, de amikor végre erőt vettem magamon és bekopogtam, hogy a kulturisztikai szaklapokban látott muszklakra tegyek szert, az ajtó zárva volt. Átmentem hát szembe, a súlyemelőkhöz, és ott ajánlkoztam. Rögvest ki is próbáltak, mit bírok, százöt kilónál ijedt meg az edző, hogy elfelejtették rám adni a derékszíjat. Sokáig üzengettek, hogy nekem ezt kell csinálnom, de engem, bizony, már másnap véglegesen eltérítettek nem csak a súlyoktól, hanem mindennemű fémmel kapcsolatos művelettől is.

Az egyik óra elején szélesvásznú bájmosolyok kíséretében betoppant az osztályba egy ellenállhatatlan harminc körüli bombázó, hogy a majdnem kizárólag fiúkból álló hallgatósnak ecsetelje a vers- és prózamondás, valamint a színjátszás szépségeit. Tagokat verbuvált a Szép Szóba. Slusszpoénként még egy térképszerszerűséget is felskiccelt, hogy biztosan odataláljunk, és mivel jó érzékkel már eleve elég magasan kezdte, a Csemadok-székház a tábla legtetejére jött ki neki. Akkor voltak divatban azok a húszcentis miniszoknyák... Mondanom sem kell, Thália formás papnője olyan elementáris hatást gyakorolt a kultúrára éhes kamaszosztályra, hogy tizenvalahányan rögvest a színi pályában ismertük fel szellemi kibontakozásunk egyedüli lehetőségét. Aztán hamar rájöttünk, korántsem csak a papnőről szól a dolog, a legtöbben hamar le is morzsolódtak, de engem már nem lehetett eltéríteni semmivel. Középiskolásként végig eljártam a próbákra, hasonló érdeklődésű barátokra tettem szert, szóval, megtaláltam a magam közegét.

Akkortájt a ferencesek temploma melletti ódon konviktusban laktam, ahol néhány iparista osztály mellett a szomszéd konzervatórium tanulóit is elszállásolták. Mivel kezdetben nem volt próbatermünk, a kollégium bolthajtásos folyosóinak valamelyik szabad szegletében gyűltünk össze és tanultunk verset mondani. Más szegletekben pedig elszórtan elsős konzisok skáláztak a legkülönfélébb hangszereken. Csángó népballadák vadászkiáltás-, oboa- és harmonikakísérettel. Egy-két óra múlva a legszívósabbaknak is garantáltan megfájdult a fejük, mi mégsem adtuk fel, elemi erejű szenvedély hajtott. Amikor aztán Márainál azt olvastam, hogy „szenvedély nélkül nincs műveltség”, igazolva láttam a mi fékevesztett akarásunkat is, merthogy a „műveltség” fogalom a görögöknél még nem az agyba betáplált információhalmazt jelölte, hanem a dolgok művelésének a tudását, tehát akár a versmondás képességét is. Mindenesetre ezt a bennem máig sem lanyhuló, de egy pályamódosítást követően ma már az irodalomban igába fogott szenvedélyt a legsötétebb normalizáció Kassájáról eredeztetem.

Nem véletlen tehát, hogy később komoly sikereket arattunk a Szép Szóval: rendszeresen felléptünk a komáromi Jókai Napokon, Balassagyarmaton, a magyarországi országos színházi napokon, sőt, Kaposváron és a budapesti Egyetemi Színpadon is. A hangsúly azonban mégsem annyira az aratáson, hanem inkább a vetésen volt. Háromnegyed évbe is beletelt, amíg egy-egy új előadással közönség elé léptünk, pedig minimum heti két kemény próbát tartottunk, és minden próbánk előtt néptánc- és balettelemekre épülő bemelegítő edzéseket, légzés- és beszédtechnikai gyakorlatokat végeztünk. Tehát nemcsak a romantikus lelkesedés, a szenvedély, hanem a céltudatos és felelősségteljes munka is jellemezte a csoportot. Részben ebből az akkortájt kialakult kemény hivatástudatból merítkeztünk és könyörtelen precizitásra való elszántságot mostani munkánkhoz is. Mindezt elsősorban a Gágyor-házaspárt illeti köszönet. Nélkülük most talán valamelyik rimaszécsi lajbiszagatóban támasztanám a fejemet egy nagyféldeci mellett.

– *Hogyan lettél a Thália Színház hivatásos színésze?*

– Nagyon egyszerűen. Érettségi után átballagtam az ipari régi tornatermébe, amit valamikor a hatvanas évek végén építettek át színházzá, és megcsináltam a felvételi vizsgát. A Szép Szóval gyakran próbáltunk itt ezt megelőzően, a kassai bemutatóinknak is általában ez volt a helyszíne, és minden iskolai rendezvényen itt mondtam verset.

Az első évadban az egyedüli voltam a Tháliánál a Szép Szó holdudvarából. Amikor tehetséggel párosult szenvedély, nemes akarás és koncepciózusság nyomait éreztem egy-egy rendezés hátterében, akkor is nagy elánnal végeztem a munkámat, de meglehetősen ritkán volt ilyen. Alig valami volt képes megugrani az amatőrként nagyon magasra helyezett mércét.

Aztán be kellett rukkolnom. Mire két év múlva leszereltem, Gágyor Péter volt a Thália rendezője, Szigeti László, a későbbi Kalligram Kiadó egyik alapítója pedig a dramaturg. Figyelemreméltó, sőt, szakmailag is széles körben elismert előadások keletkeztek mindaddig, amíg a Gyurkó László Don Quijote-adaptációját némileg a *Száll a kakukk fészkére* mintájára újrahasznosító Gágyor-rendezés – valószínűleg a címszereplő hathatós közreműködésével – magára nem vonta a párt figyelmét. Nem mertek nyíltan belekötni a darabba, mert Gyurkónak akkortájt jelent meg a Kádár Jánosról írott könyve, helyette munkaügyi pert akasztottak a felelősök nyakába, ami aztán végül elvezetett a rendező és a dramaturg kiebrudalásához.

– *Miért nem jelentkeztél színművészetire?*

– Jelentkeztem én többször is, de hiába készültem, a pártsejt még a felvételre sem engedett el. Egyszer, amikor éppen nem játszottunk, elmehettem felvételizni Prágába, dramaturgia szakra – cseh nyelven, a színház ajánlása nélkül, ami pedig az elvárások közé tartozott. Egy Oldřich Daněk-darab elemzése volt a belépő. Megírtam, és meghívtak a szóbelire, de ott természetesen elvéreztem. Így hát amikor lejtmenetre fordult Thália kassai szekere, és valahogy egyszerre a város is épp kiürült körülöttem, hamarosan színt váltottam, és a kokszolókemencék tetejére helyeztem át a cselekményt, ahonnan már, mi tagadás, nyugat felé pislantgattam.

– *Maradjunk még kicsit ennél az időszaknál, hiszen a sorkatonai éveidről még szó sem esett. Biztosan van néhány érdekes történeted a regimentből.*

– Rengeteg. Egyszer majd mindet megírom. Most csak egyet vázolnék itt fel, ízelítőül.

Katonai gyakorlótér a nyugatnémet határ közvetlen közelében 1980. december huszonegyedikén. Fenyőerdők, hatalmas, zordon hegység. Híradós őrzetű vagyok,

három fő parancsnoka. Viharos szél söpri a havat, megfagy a köpés a levegőben. Telefondrótot húzunk, már kora reggeltől bolyongunk a beláthatatlan, kietlen terepen. Közben besötétedik. Az orrunkig sem látunk, szinte úszunk a hóban; három újonc: egy cseh, egy szlovák, egy ruszin – meg én. Még az este – a szenteste – folyamán meg kell teremtenünk az összeköttetést, s nekem, a különítmény parancsnokának csak homályos sejtéseim vannak arról, merre járhatunk. Kilátástalannak tűnik a helyzet. Az újoncok megérik bizonytalanságomat és pánikba esnek. Egyikük, úgy tűnik, elpityeredik. Otthon most díszítik a karácsonyfát, fut át később az én agyamon is. Ekkor egy hatalmas fenyő megroppan, egy pillanatig csak áll, mint akit fejbe kőintottak, aztán megadja magát, és elterül a keskeny erdei tisztáson.

Jó két óra múlva a távoli őrhelyen lehántom a műanyag-bevonatot a drót végéről, óvatosan megsodrom a rézhuzal-kévé, és a pólushoz csíptetem. Megforgatom a kart – semmi. Még egyszer megtekerem – semmi. Mindnyájan tekerjük – de semmi! Valahol sérült volt a huzal. Vagy időközben elszakadt. Sóhaj, valahonnan igen-igen mélyről. Nincs mit tenni, ketten kézbe veszik a drótot, és lassan araszolunk visszafelé. Amikor már nem érzik az ujjukat, cserélünk. Teljesen összefagyva érünk az előbb kidőlt fenyőfához. Meghúzom a drótot – enged. A fatörzs és valami éles tárgy – talán egy sziklaél – közbe kerülhetett a huzal. Nagy nehezen megtaláljuk a hóban a másik drótvéget is.

Az egység őrhelyén, egy nagy katonai sátorban, jól befűtöttek a lengyelek. Az alakulat, amelyet a lengyelországi események legforróbb napjaiban ide vezényeltek, egy gdański elit gépesített lövészezred volt. Csehszlovák részről csak mi, a négy híradós (meg a kutya hideg) voltunk mellettük, mi garantáltuk az összeköttetést egészen fel a Balti-tengerig.

Este tíz körül lehet, a kapcsolat végre létrejött. A telefonközpont működését magyarázom az enyéimnek. A cseh már kapiskálja a dolgokat, de a ruszin még a készülék kurbliját is ellentétes irányba tekeri, és ha egy pillanatra elmélázom, képes kicsavarozni a készülékből. Az árvai szlováknak se igen megy a katonai kapcsolatteremtés. Viszont az ő segítségükkel sokkal magasabb színvonalon tudunk társalogni a lengyelekkel. Ha pedig Prágában szakad meg a kapcsolási lánc, a cseh fiút intem oda, hogy teremtse le az övét.

Már-már teljes nyelvi egyensúly uralkodik, amikor véletlenül magyarul káromkodom rá a ruszinra. Egy pillanatra megsűrűsödik körülöttem a levegő; a srácok nem vették még észre, hogy magyar vagyok. Ekkor odalép hozzám az egyik lengyel katona, kedélyesen a tarkójára tolja a négyszögletű sapkát, a vállamra teszi a kezét, és tökéletes magyarsággal így szól: „No, hallod, hát te hogy kerülsz ide?!” Elbeszélgetünk. A Szudéta-vidéken, egy köpésre a nyugati határtól, egy lengyel meg egy csehszlovák katona – magyarul. Az anyja diósgyőri, de Magyarországon még nem járt, magyarul, az anyján kívül, csak a nagyszüleit hallotta beszélni.

Vodka kerül az asztalra, én meg karácsonyi dallamokat keresek egy hajókoffer nagyságú katonai rádión, de csak a túloldali NATO-haderő beszélgetéseit sikerül lehallgatnunk. Az őrpáncsnok, egy angol–német szakon végzett fiatal alhadnagy, beleszól az ellenség beszélgetésébe, mindkét nyelven köszönti őket. Erre vérszemet kap a hórihorgas, csontsovány lengyel tábori lelkes (!), odaoldalog a készülékhez, átszellemült képpel a szájához emeli a mikrofont, és ékes latin nyelven boldog karácsonyi ünnepeket kíván. Azok olaszul, németül és angolul válaszolnak, és beadják nekünk a „Csendes éj”-t. Koccintunk. A ruszin, a szlovák, a cseh, a lengyelek, a lengyel-magyar, én – és azok is odaát. Miközben soknyelvű kánont énekelünk – fölberreg az ódon telefonközpont. A lengyel ezredes az utolsóként bekötött vonalat kéri. Megtekerem a kart – semmi. Tekerjük, tekergetjük, de semmi, semmi, semmi...

Bizony, 1980 karácsonyán a seregben erősen akadoztak már a (varsói szerződéses) vonalak, és helyettük drótnélküli kötelmek, új szövetségek körvonalazódtak.

– Kíváncsian várjuk a folytatást... De lépünk most tovább. Az Iródia-mozgalom abban az időben indult, amikor te búcsút mondtál Kassának. Összefoglalnád néhány szóban, hogyan kezdődött és mi is volt ez az Iródia?

– 1983 tavaszán számos kezdő szlovákiai magyar tollforgató számára különös meghívót hozott a postás. Különös volt ez a meghívó már csak azért is, mert a kor Csehszlovákiájában az ilyen korú fiatalok a baráti korrespondencián kívül legfeljebb katonai behívót találhatták a postaládájukban. A szóban forgó küldeményben meglapuló meghívó azonban egészen más volt. Félig-meddig hivatalos, ám mégis baráti hangot megütő. Az aláíró a Csemadok érsekújvári alapszervezetéhez tartozó kultúrház igazgatója, mint később megtudtuk, szintén korunkbeli fiatal: Hodossy Gyula.

A meghívó a fiatal szlovákiai magyar tollforgatók első országos találkozására invitálta a címzetteket. Valószínűleg maga a rendező sem számolt azzal, hogy ötlete akkora sikert arat, s hogy a később ebből kialakuló csoportosulás rövidesen jelentős számú fiatal értelmiségi együttgondolkodásának máig nagy hatású fórumává válik.

Az Iródia (és később az Iródia-füzetekként elhíresült, sokszorosított formában megjelenő kiadványsorozat) szórványosan teret adott ugyan a helytörténeti, néprajzi tárgyú írásoknak és a műfordításoknak is, elsősorban azonban mégis a kezdő szépírók művelődési és vitafórumaként vonult be a magyar kultúrtörténetbe. Az Iródia-találkozókra neves hazai és határon túli irodalmárok fordultak meg és tartottak előadást, melyeket hozzászólások és nemegyszer hajnalokig tartó, heves eszmecserek követtek.

Az évente négyszer összehívott „nagytalálkozón” lényegében mindenki szereplővé válhatott vers- és prózakísérleteivel, amennyiben a hozott szövegek sokszorosított formában a találkozó minden résztvevője számára hozzáférhetőek voltak a helyszínen. Ekként aztán mód nyílt egymás írásműveinek megismerésére és bírálatára is, mely lehetőséggel, igen sokan és igencsak szenvedélyesen éltek közülünk.

Fontosnak tartom azt is, hogy a találkozókra rendszeresen megjelenő tapasztaltabb pályatársaink (Grendel Lajos, Balla Kálmán és Karsay Katalin) is részt vettek a szöveg-elemzésben, és első könyveinket is ők szerkesztették. Sokunk írói fejlődését tehát szinte az első alkotások megszületésétől nyomon követték, és pályánkat minden lehetséges módon segítették.

Azóta évtizedek múltak el. Már a mozgalom betiltásának is harminchárom esztendeje.